

4/2026,
iyul-
avgust
(№ 00084)

QISHLOQ JOYLARDA NORASMIY ISH BILAN BANDLIK: DOLZARB MUAMMOLAR, O'LCHASH MEZONLARI VA TARTIBGA SOLISH YO'NALISHLARI

Xolmo'minov Shayzoq Raxmatovich,

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, professor, iqtisodiyot fanlari doktori

ORCID: 0000-0001-9565-1874

E-mail. kholmuminov@gmail.com

Qurbonov Samandar Pulatovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, dotsent, iqtisodiyot fanlari doktori

ORCID: 0000-0002-8610-0840

E-mail. s.kurbonov@gmail.com

Annotatsiya

Maqolada O'zbekiston qishloq joylarida norasmiy ish bilan bandlikning zamonaviy holati, uni keltirib chiqarayotgan sabablar va o'lchash muammolari tahlil qilingan. 2021-2024 yillar hamda 2025 yil birinchi yarim yilligi rasmiy ma'lumotlari asosida norasmiy bandlik ulushining qisqarishi ortida qaysi manbalar turganligi aniqlangan. Tahlil ko'rsatadiki, rasmiy sektorda bandlik o'simining 83,3 foizi o'zini o'zi band qilganlar va dehqon xo'jaliklarini ro'yxatga olish hisobiga shakllangan, ya'ni kuzatilayotgan pasayishning sezilarli qismi yangi ish o'rinlari yaratilishi emas, balki mavjud faoliyatning statistik-ma'muriy rasmiylashuvidir. Shu bilan birga agrar sohada norasmiylik darajasi 60-77 foiz oralig'ida, qishloq xo'jaligida kuzatilmaydigan iqtisodiyot ulushi esa 75,1 foizni tashkil etib, barcha tarmoqlar ichida eng yuqori ko'rsatkich bo'lib qolmoqda. Muallif tomonidan qishloq joylardagi yetti ta dolzarb muammo ajratilgan va norasmiy bandlikni kamaytirish samaradorligini olti mezon (M1–M6) asosida baholash taklif etilgan.

Kalit so'zlar: norasmiy bandlik, qishloq mehnat bozori, mavsumiy mehnat, o'zini o'zi band qilish, dehqon va tomorqa xo'jaliklari, ijtimoiy sug'urta qamrovi, rasmiylashtirish, kuzatilmaydigan iqtisodiyot, baholash mezonlari.

Аннотация

В статье анализируются современное состояние неформальной занятости в сельской местности Узбекистана, её причины и проблемы измерения. На основе официальных данных за 2021–2024 годы и первое полугодие 2025 года установлено, что 83,3% прироста занятости в формальном секторе обеспечено регистрацией самозанятых и дехканских хозяйств, то есть значительная часть наблюдаемого снижения представляет собой статистико-административную формализацию существующей деятельности, а не создание новых рабочих мест. Уровень неформальности в аграрном секторе составляет 60–77%, а доля ненаблюдаемой экономики в сельском хозяйстве - 75,1%, что является наивысшим показателем среди всех отраслей. Выделены семь актуальных проблем сельской местности и предложена система оценки по шести критериям (M1–M6).

Ключевые слова: неформальная занятость, сельский рынок труда, сезонный труд, самозанятость, дехканские и приусадебные хозяйства, охват социальным страхованием, формализация, ненаблюдаемая экономика, критерии оценки.

Kirish

O'zbekiston aholisining taxminan yarmi qishloq joylarda istiqomat qiladi va aynan shu hududlarda mehnat munosabatlarining rasmiylashtirilish darajasi eng past bo'lib qolmoqda. So'nggi yetti yilda milliy mehnat bozorida sezilarli ijobiy siljish kuzatildi: norasmiy bandlik ulushi 60 foizdan (7,9 mln kishi) 2024 yilda 38 foizga (5,4 mln kishi), 2025 yil birinchi yarim yilligida esa 33 foizga (4,8 mln kishi) tushdi. 2025 yil yanvar-iyun yakunlariga ko'ra mehnat resurslari 20,3 mln kishini, iqtisodiy faol aholi 15,4 mln kishini, band aholi 14,6 mln kishini tashkil etgan; shundan 8 mln nafardan ortig'i (55 foiz) rasmiy sektorda, 1,8 mln kishi (12 foiz) esa respublikadan tashqarida mehnat qilgan. Ishsizlik darajasi 5,1 foizga pasaygan.

Biroq umumiy ko'rsatkichlar ortida qishloq segmentining holati deyarli o'zgarmay qolmoqda. Qishloq xo'jaligida norasmiy bandlik ulushi rasmiy baholar bo'yicha 60–61 foizni, BMT Taraqqiyot dasturi hisoboti bahosida esa 77 foizdan ortiqni tashkil etadi. Bundan tashqari, 2025 yil birinchi yarim yilligida kuzatilmaydigan iqtisodiyotning qishloq xo'jaligidagi ulushi 75,1 foizga yetgan (2024 yilda - 63,6 foiz), bu barcha tarmoqlar ichida eng yuqori ko'rsatkich hisoblanadi. Qiyoslash uchun: sanoatda bu ko'rsatkich atigi 10,5 foizni tashkil etadi.

Mazkur ziddiyat tadqiqotning asosiy savolini belgilaydi: kuzatilayotgan pasayish haqiqatda mehnat munosabatlarining himoyalanganligi oshganini anglatadimi yoki u asosan ro'yxatga olish hisobiga yuzaga kelgan statistik o'zgarishmi? Maqolaning maqsadi – qishloq joylarda norasmiy ish bilan bandlikning dolzarb muammolarini rasmiy statistika va milliy so'rov natijalari asosida aniqlash hamda uni kamaytirish samaradorligini baholashning mezonlar tizimini taklif etishdan iborat.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Norasmiy bandlikni o'lchashning xalqaro metodologik asosi Xalqaro mehnat statistikasi konferensiyalarining (XMSK) rezolyutsiyalarida shakllangan. 1993 yilgi 15-konferensiya norasmiylikni korxonaning ro'yxatdan o'tganligi va hajmi mezoni orqali, 2003 yilgi 17-konferensiya ish o'rnining huquqiy himoyalanganligi mezoni orqali, 2018 yilgi 20-konferensiya esa uchta amaliy belgi – ishga bog'liq ijtimoiy himoya, haq to'lanadigan yillik ta'til va kasallik ta'tilidan amalda foydalanish imkoniyati orqali aniqlagan. 2023 yilgi 21-konferensiya standarti norasmiylikni shaxs va iqtisodiy birlik faoliyatining rasmiy tartib-taomillar bilan qonun bo'yicha hamda amalda qamrab olinganligi asosida ta'riflaydi [1].

Nazariy adabiyotda ikki yondashuv ajralib turadi. R.La Porta va A.Shleyfer norasmiylikni iqtisodiyotning dual tuzilishi va past unumdorlik bilan izohlab, ko'plab norasmiy kichik birliklarni faqat ro'yxatga olish orqali yuqori unumdor rasmiy korxonaga aylantirib bo'lmasligini asoslaydi [9]. G.Ulissee esa korxona norasmiyligi bilan mehnat norasmiyligini ajratish zarurligini ko'rsatadi: korxonalarni ro'yxatga olishning ko'payishi mehnat norasmiyligi ham xuddi shu sur'atda kamayadi degani emas [10]. Ushbu farqlash qishloq sharoiti uchun ayniqsa muhim, chunki dehqon xo'jaligi ro'yxatga olingan bo'lishi mumkin, ammo undagi oilaviy mehnat qayd etilmaydi.

Empirik tadqiqotlar rasmiylashtirish siyosatining cheklangan ta'sirini tasdiqlaydi. M.Brun va D.Makkenzi ro'yxatdan o'tish xarajatlarini kamaytirish rasmiy korxonalar sonini ko'p hollarda faqat cheklangan darajada oshirishini ko'rsatgan [11]. A.Floridi va

hammualliflarning 842 ta baholashni qamrab olgan meta-tahlili kirish xarajatlarini kamaytirishning o'zi barqaror natija bermasligini, rasmiy maqomdan olinadigan manfaatlarni oshirishga qaratilgan choralar esa samaraliroq ekanini aniqlagan [12]. Urug'vayning «Monotributo» va Koreya Respublikasining «Duru-Nuri» tajribalari rasmiylashtirishni ijtimoiy himoya bilan bog'lash eng samarali yo'l ekanini ko'rsatadi [3; 4].

Hududiy kesimda statistik baholash metodologiyasi E.I.Dubravskaya tadqiqotida ishlab chiqilgan: 85 ta hudud bo'yicha 2015–2019 yillar panel ma'lumotlari asosida 124 ta ko'rsatkich tizimi shakllantirilib, tavsifiy statistika, Grenjer sababiylik mezon, klaster tahlili, «tasodifiy o'rmon» usuli va panel regressiya ketma-ket qo'llanilgan. Muallif taklif etgan modifikatsiyalangan ilgarilash koeffitsiyenti bo'yicha norasmiy bandlikning ob'yektiv pasayishiga 85 ta hududdan faqat ikkitasida erishilgani aniqlangan [13]. Milliy adabiyotda B.E.Tagayev norasmiylikni tartibga solishda huquqiy, ma'muriy va iqtisodiy choralarni birgalikda qo'llashni [14], G.Umarova esa o'zini o'zi band qilishni rasmiy faollikka o'tish mexanizmi sifatida asoslaydi [15]. Shu bilan birga, qishloq segmentining o'ziga xos xususiyatlari alohida tadqiqot predmeti sifatida yetarli o'rganilmagan - bu mazkur maqolaning ilmiy bo'shlig'ini belgilaydi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda norasmiy bandlik 21-XMSK yondashuviga muvofiq ish o'rni darajasida, ya'ni mehnat shartnomasi, daromadning deklaratsiya qilinishi va ijtimoiy sug'urta bilan qamrov belgilari bo'yicha qaraladi. Axborot bazasini uchta manba tashkil etadi: Kambag'allikni qisqartirish va bandlik vazirligi hamda Milliy statistika qo'mitasining 2021–2024 yillar va 2025 yil birinchi yarim yilligi ma'lumotlari; BMT Taraqqiyot dasturi, Iqtisodiy tadqiqotlar va islohotlar markazi hamda Markaziy bank tomonidan 2025 yil fevral–mart oylarida 2950 nafar respondentni (481 nafar ish beruvchi, 461 nafar o'zini o'zi band qilgan shaxs, 2008 nafar xodim) qamrab olgan so'rov natijalari [2]; shuningdek kuzatilmaydigan iqtisodiyot bo'yicha rasmiy baholar.

Tadqiqotda tarkibiy-dinamik tahlil, o'simning manbalar bo'yicha dekompozitsiyasi va qiyosiy tahlil kabi tahlil usullaridan foydalaniladi. Natijalarni baholash uchun muallif tomonidan oltita mezon asosidagi 24 ko'rsatkichli tizim qo'llaniladi: norasmiy bandlik ko'lam va barqaror o'tish (M1), mehnat shartnomasining huquqiy qayd etilishi (M2), ijtimoiy sug'urta va mehnat huquqlari bilan qamrov (M3), iqtisodiy manfaatdorlik (M4), institutsional qulaylik (M5) va aholi guruhlari qamrovi (M6).

Tadqiqotning asosiy cheklovi shundan iboratki, milliy statistikada norasmiy bandlik ko'rsatkichlari shahar va qishloq kesimida muntazam e'lon qilinmaydi. Shu sababli qishloq segmentini baholashda bilvosita indikatorlardan - dehqon va shaxsiy tomorqa xo'jaliklaridagi bandlik, mavsumiy va vaqtinchalik mehnat hajmi, qishloq xo'jaligidagi norasmiylik ulushi hamda agrar sohadagi kuzatilmaydigan iqtisodiyot ulushidan foydalanildi.

Tahlil va natijalar

1. Umumiy dinamika va uning tarkibiy manbasi. 2021–2024 yillarda mehnat bozorining asosiy ko'rsatkichlari ijobiy o'zgargan (1-jadval).

1-jadval

O'zbekistonda mehnat bozori va norasmiy bandlikning asosiy ko'rsatkichlari (ming kishi)

Ko'rsatkichlar	2021 y.	2022 y.	2023 y.	2024 y.	2025 y. I yarim yillik
Jami mehnat resurslari	19334,9	19494,6	19724,9	19997,8	20300,0

Iqtisodiy faol aholi	14980,7	15070,8	15042,0	15099,2	15400,0
Bandlar, jami	13538,9	13736,8	14017,9	14262,8	14600,0
rasmiy sektorda	5856,7	6437,6	6503,9	7472,5	8000,0
norasmiy sektorda	5930,6	5444,5	5466,1	5412,7	4800,0
respublikadan tashqarida	1751,5	1854,7	2047,9	1377,6	1800,0
Norasmiy bandlik ulushi, %	43,8	39,6	39,0	38,0	33,0
mamlakat ichidagi bandlardan, %	50,3	45,8	45,7	42,0	37,5
Ishsizlik darajasi, %	9,6	8,9	6,8	5,5	5,1

Manba: O‘zbekiston Respublikasi Kambag‘allikni qisqartirish va bandlik vazirligi va Milliy statistika qo‘mitasi ma‘lumotlari asosida mualliflar hisob-kitoblari.

Norasmiy sektorda bandlar soni to‘rt yilda 517,9 ming kishiga kamaygan, ularning jami bandlar tarkibidagi ulushi 43,8 foizdan 38,0 foizga tushgan. Biroq mamlakat ichida mehnat qilayotganlar bazasida hisoblanganda, ya‘ni tashqi mehnat migratsiyasida ishtirok etmayotganlar hisobga olinganda, norasmiylik darajasi 2024 yilda ham 42,0 foizni tashkil etgan. Muallif fikricha, aynan ushbu ko‘rsatkich milliy mehnat bozoridagi haqiqiy holatni aniqroq aks ettiradi.

2. Norasmiy bandlikning agrar-mavsumiy o‘zagi. Norasmiy sektorning ichki tuzilishi uning qishloq joylarda to‘planganini ko‘rsatadi (2-jadval).

2-jadval

Norasmiy sektorda bandlikning tarkibiy tuzilishi (ming kishi)

Ko‘rsatkichlar	2021 y.	2024 y.	2024 y. tarkibi, %	O‘zgarish, ±
Norasmiy sektorda bandlar, jami	5930,6	5412,7	100,0	–517,9
Vaqtinchalik, bir martalik va mavsumiy ishlar	1703,8	1597,9	29,5	–105,9
Dehqon va shaxsiy tomorqa xo‘jaliklari	1734,1	1504,0	27,8	–230,1
Ro‘yxatdan o‘tmagan tadbirkorlar	1605,0	1441,8	26,6	–163,2
Rasmiylashtirilmagan oilaviy va yollanma mehnat	887,7	868,8	16,1	–18,9

Manba: O‘zbekiston Respublikasi Kambag‘allikni qisqartirish va bandlik vazirligi va Milliy statistika qo‘mitasi ma‘lumotlari asosida mualliflar hisob-kitoblari.

Dehqon va tomorqa xo‘jaliklari hamda mavsumiy ish bilan band bo‘lganlar birgalikda norasmiy sektorning 57,3 foizini, ya‘ni 3,1 mln kishidan ortig‘ini tashkil etadi. To‘rt yildagi umumiy qisqarishning 44,4 foizi dehqon va tomorqa xo‘jaliklari, 31,5 foizi ro‘yxatdan o‘tmagan tadbirkorlik segmenti hissasiga to‘g‘ri keladi. Ayni paytda mehnat munosabatining himoyalanganligi bilan bevosita bog‘liq segment - rasmiylashtirilmagan oilaviy va yollanma mehnat - amalda o‘zgarmagan (–18,9 ming kishi yoki 2,1 foiz). Demak, rasmiylashtirish siyosatining ta‘siri ro‘yxatga olish tartibi soddalashtirilgan segmentlarda sezilgan, norasmiylikning «qattiq o‘zagi» esa saqlanib qolmoqda.

3. Rasmiylashtirish kanallarining tabiati. Rasmiy sektorda bandlik o‘simining ichki tarkibi tahlili tadqiqotning asosiy natijasini beradi (3-jadval).

Rasmiy sektorda bandlik o'simining manbalari, 2021-2024 yy.

Ko'rsatkichlar	2021 y., ming kishi	2024 y., ming kishi	O'zgarish, ±	O'simdagi ulushi, %
Rasmiy sektorda bandlar, jami	5856,7	7472,5	+1615,8	100,0
O'zini o'zi band qilganlar	193,6	1122,5	+928,9	57,5
Dehqon xo'jaliklarida bandlar	36,3	452,5	+416,2	25,8
Yuridik shaxslarda bandlar	4936,3	5159,1	+222,8	13,8
Patent asosida ishlovchi tadbirkorlar	223,2	283,9	+60,7	3,8
Jamoat ishlarida bandlar	19,5	6,7	-12,8	-0,8

Manba: O'zbekiston Respublikasi Kambag'allikni qisqartirish va bandlik vazirligi va Milliy statistika qo'mitasi ma'lumotlari asosida mualliflar hisob-kitoblari.

Rasmiy sektorda bandlik 1615,8 ming kishiga o'sgan bo'lsa-da, ushbu o'simning 57,5 foizi o'zini o'zi band qilganlar va 25,8 foizi dehqon xo'jaliklaridagi bandlik - jami 83,3 foizi - ro'yxatga olish kanallari hissasiga to'g'ri kelgan. Yuridik shaxslardagi an'anaviy ish o'rinlari o'simning atigi 13,8 foizini ta'minlagan va 2023 yildagi 5187,6 ming kishilik eng yuqori ko'rsatkichdan 2024 yilda 5159,1 ming kishiga pasaygan. Bu xulosani qishloq kesimidagi ma'lumotlar ham tasdiqlaydi: qishloq xo'jaligida ro'yxatdan o'tgan o'zini o'zi band qilganlar soni 2020 yil sentyabrida 87,2 ming kishidan 2025 yil yanvarida 1106,5 ming kishiga, ya'ni 12,7 baravar ko'paygan [2]. Boshqacha aytganda, rasmiy bandlikning o'sishi asosan yangi ish o'rinlarining yaratilishi emas, balki mavjud mehnat faoliyatining huquqiy maqom olishi - statistik-ma'muriy transformatsiya natijasidir.

4. Qishloq joylardagi dolzarb muammolar. Yuqoridagi tahlil va milliy so'rov natijalari asosida yettita o'zaro bog'liq muammo ajratildi.

Birinchidan, mehnatning mavsumiy xarakteri. Qishloq xo'jaligida ish o'rinlari yil davomida notekis taqsimlanadi; 2020 yilda 2,6 mln kishi mavsumiy paxta terimida ishtirok etgan va o'rtacha 21 kunlik ish uchun 1,54 mln so'm daromad olgan [2]. Qisqa muddatli ish uchun tomonlar shartnoma tuzmaydi, bu esa norasmiylikni «tabiiy» holatga aylantiradi. Mavsumiylik statistikada ham aks etadi: qishloq xo'jaligida kuzatilmaydigan iqtisodiyot ulushi 2024 yildagi 63,6 foizdan 2025 yil birinchi yarim yilligida 75,1 foizga ko'tarilgan [5].

Ikkinchidan, ro'yxatga olish bilan ijtimoiy himoya o'rtasidagi uzilish. Ro'yxatdan o'tish fakti o'z-o'zidan himoyaga aylanmaydi: 2022 yilda ro'yxatdan o'tgan o'zini o'zi band qilganlarning atigi 11 foizi ijtimoiy soliqni muntazam to'lagan, aholining pensiya tizimi bilan qamrovi esa 38 foizni tashkil etadi [2]. So'rov natijalari bu holatni tasdiqlaydi: norasmiy xodimlarning 83 foizi haq to'lanadigan ta'tilga ega emas, 80 foizi uchun pensiya badallari to'lanmaydi, 73 foizi zarur mehnat xavfsizligi protokollarisiz ishlaydi [2]. Demak, M1 mezon bo'yicha erishilgan natija M3 mezon bo'yicha tasdiqlanmayapti.

Uchinchidan, ayollar mehnatining ko'rinmasligi. 2023 yilda band ayollarning 47 foizi norasmiy mehnat qilgan [6]. Xorazmda oilaviy mehnatda band ayollarning faoliyati ko'p hollarda qayd etilmaydi, Surxondaryo va Qashqadaryoda esa uy sharoitida oziq-ovqat tayyorlash va parvarishlash xizmatlari ro'yxatdan tashqarida qolmoqda [2]. Haq to'lanmaydigan oilaviy yordamchi mehnat statistik kuzatuvga tushmaganligi sababli bu qatlam hech bir himoya mexanizmi bilan qamrab olinmaydi.

To'rtinchidan, yoshlar va hududlararo tafovutlar. Erkak yoshlar orasida ta'lim va bandlik bilan qamrab olinmaganlar (NEET) ulushi Xorazmda 63 foizni, Toshkent shahrida esa 11 foizni tashkil etadi [2]. Qoraqalpog'istonda mavsumiy agrar mehnat ustunlik qiladi, Surxondaryo va Qashqadaryoda erkaklar tashqi mehnat migratsiyasiga ketib, qaytgach naqd to'lovli norasmiy qurilish ishlariga jalb bo'ladi. O'zini o'zi band qilganlarni ro'yxatga olish bo'yicha eng yuqori ko'rsatkichlar Samarqand (526,0 ming), Qashqadaryo (453,9 ming) va Andijon (412,8 ming) viloyatlarida qayd etilgan [2], bu esa ushbu hududlarda aholi sonining kattaligi bilan bir qatorda rasmiylashtirish salohiyatining mavjudligini ham ko'rsatadi.

Beshinchidan, institutsional uzoqlik. 2021–2024 yillarda ishga joylashtirishga muhtoj shaxslar soni 1441,8 ming kishidan 836,4 ming kishiga qisqargan bo'lsa-da, ular orasida ishsiz sifatida rasmiy ro'yxatdan o'tganlar ulushi 6,8 foizdan 1,6 foizga tushgan. Ya'ni ish qidirayotgan har yuz kishidan atigi bir-ikki nafari davlat bandlik xizmatlariga murojaat qiladi. Bu ko'rsatkich M5 mezonni bo'yicha rasmiy institut bilan muloqotning kutilayotgan foydasi uning tranzaksion xarajatidan past baholanayotganini bildiradi.

Oltinchidan, daromad manbalarining beqarorligi. Qishloq joylarda kambag'allik darajasi 2021 yildagi 19-20 foizdan 2024 yilda 9,2 foizga tushgan, shahar bilan farq 5,9 foiz punktdan 0,7 foiz punktga qisqargan [6]. Shu bilan birga, eng kam ta'minlangan 20 foiz xonadonlar orasida pul o'tkazmalari oladiganlar ulushi 42 foizdan 29 foizga kamaygan, ya'ni qishloq oilalarining muhim daromad manbai zaiflashmoqda. Bu norasmiy bandlikka qaytish xavfini oshiradi.

Yettinchidan, statistik kuzatuvning cheklanganligi. Norasmiy bandlik bo'yicha ma'lumotlar shahar va qishloq kesimida muntazam e'lon qilinmaydi, turli manbalarda agrar sohadagi norasmiylik bahosi 60 foizdan 77 foizgacha farq qiladi [2; 5]. Xalqaro amaliyotda ta'rif va mezonning o'zgarishi bahoni jami bandlar sonining 10 foiz punktigacha o'zgartirishi mumkinligi ma'lum [13]. Bunday tafovut hududiy siyosat samaradorligini ob'yektiv baholashni qiyinlashtiradi.

4-jadval

Qishloq joylarda norasmiy bandlik muammolari, ularning sabablari va tartibga solish yo'nalishlari

Muammo	Asosiy sababi	Taklif etilayotgan chora	Mezon
Mavsumiy va vaqtinchalik mehnat	Ish o'rinlarining qisqa muddatligi, shartnoma tuzish xarajati	Mavsumiy mehnat shartnomasining soddalashtirilgan shakli va qisqa muddatli ijtimoiy badal rejimi	M2
Ro'yxat va himoya o'rtasidagi uzilish	Ijtimoiy badal to'lash rag'batining yo'qligi	O'zini o'zi band qilganlar badalini qisman subsidiyalash (Koreya, Urugvay tajribasi)	M3
Ayollar mehnatining qayd etilmasligi	Oilaviy haq to'lanmaydigan mehnatning statistik kuzatuvdan tashqarida qolishi	Kooperativ a'zoligi orqali rasmiylashtirish, uy mehnatini ro'yxatga olish piloti	M6
Yoshlar va hududiy tafovutlar	Rasmiy ish o'rinlari taqchilligi, malaka nomutanosibli	NEET ulushi yuqori hududlarda maqsadli kasbiy tayyorgarlik va ish o'rni yaratish dasturlari	M6
Institutsional uzoqlik	Bandlik xizmatlaridan kutilayotgan foydaning pastligi	Xizmatlarni mahalla darajasiga olib chiqish, raqamli platforma orqali yagona murojaat nuqtasi	M5

Muammo	Asosiy sababi	Taklif etilayotgan chora	Mezon
Daromad beqarorligi	Mavsumiylik, pul o'tkazmalarining qisqarishi	Kooperatsiya va agroklastlar, tomorqa uchun mikrokredit va sug'urta mahsulotlari	M4
Statistik kuzatuvning cheklanganligi	Shahar-qishloq kesimidagi ma'lumotning e'lon qilinmasligi	21-XMSK mezonlarini milliy kuzatuvga kiritish, hududiy indeks joriy etish	M1

Manba: muallif ishlanmasi.

Xulosa va takliflar

Tadqiqot natijalari quyidagi xulosalarga asos beradi. Birinchidan, O'zbekistonda norasmiy bandlik ulushining 2021–2024 yillarda 43,8 foizdan 38,0 foizga, 2025 yilda esa 33 foizga pasayishi statistik jihatdan aniq ijobiy tendensiya bo'lsa-da, uning manbai asosan ro'yxatga olish kanallaridir: rasmiy sektor o'simining 83,3 foizi o'zini o'zi band qilganlar va dehqon xo'jaliklarini qayd etish hisobiga shakllangan. Ikkinchidan, norasmiylikning agrar-mavsumiy o'zagi (jami norasmiy sektorning 57,3 foizi) saqlanib qolmoqda, rasmiylashtirilmagan oilaviy va yollanma mehnat segmenti esa to'rt yilda amalda o'zgarmagan. Uchinchidan, ro'yxatga olish ijtimoiy himoyaga aylanmayapti: ro'yxatdan o'tgan o'zini o'zi band qilganlarning 11 foizigina ijtimoiy soliqni muntazam to'laydi.

Shu asosda quyidagi takliflarni ilgari surish maqsadga muvofiqdir.

1. Statistikani aniqlashtirish. Hozirda norasmiy bandlik darajasi, asosan, yagona umumiy raqam sifatida e'lon qilinadi. Uni shahar va qishloq, jins, yosh hamda iqtisodiy faoliyat turi kesimida muntazam chiqarish lozim. Shuningdek, milliy ishchi kuchi monitoringiga 21-XMSK ning uchta amaliy savoli - xodim ijtimoiy sug'urta bilan qamrab olinganmi, haq to'lanadigan yillik ta'tildan amalda foydalana oladimi, kasallik ta'tili to'lanadimi - kiritilishi zarur. Shundagina norasmiylik qaysi hududda va qaysi aholi guruhida to'planganini aniq ko'rish mumkin bo'ladi (M1 mezon).

2. Samaradorlik ko'rsatkichini almashtirish. Bugungi kunda davlat bandlik siyosatining natijasi, asosan, ro'yxatdan o'tganlar soni bilan o'lchanadi. Biroq ro'yxatga olinish o'z-o'zidan ijtimoiy himoyani anglatmaydi: ro'yxatdan o'tgan o'zini o'zi band qilganlarning atigi 11 foizi ijtimoiy soliqni muntazam to'laydi. Shu sababli asosiy ko'rsatkich sifatida ikkita natijani belgilash taklif etiladi - ijtimoiy badal to'layotganlar ulushi va rasmiy maqomini kamida 12 oy saqlab qolganlar ulushi (M1 va M3 mezonlari).

3. Mavsumiy mehnat uchun alohida rejim. Qishloqda ish ko'p hollarda bir necha hafta davom etadi, shu bois tomonlar shartnoma rasmiylashtirishni ortiqcha yuk deb hisoblaydi. Yechim - mavsumiy ish uchun soddalashtirilgan, bir varaqlik shartnoma shakli va ijtimoiy badalni ishlangan kunlarga mutanosib hisoblash tartibi. Bu tartib mavsumiy agrar ishlarda band bo'lgan million nafardan ortiq kishini huquqiy maydonga olib kiradi (M2 mezon).

4. Ijtimoiy badalni qisman subsidiyalash. O'zini o'zi band qilganlar uchun ijtimoiy sug'urta badalining bir qismi davlat tomonidan qoplanishi lozim. Urugvayda («Monotributo») va Koreya Respublikasida («Duru-Nuri») aynan shu yo'l qo'llanilgan: u yerda ro'yxatga olinish bevosita ijtimoiy himoya bilan bog'langan va natija eng barqaror bo'lib chiqqan. Subsidiya dastlabki ikki-uch yilga berilib, keyin bosqichma-bosqich kamaytirilishi mumkin (M3 mezon).

5. Kooperatsiya orqali birlashtirish. Ayrim dehqon va tomorqa xo'jaligi alohida holda na kreditga, na sug'urtaga, na barqaror bozorga chiqa oladi. Kooperativ va agroklastlar esa

bu imkoniyatlarni birgalikda ta'minlaydi. Muhimi, ayollarning oilaviy mehnatini kooperativ a'zoligi shaklida rasmiy qayd etish mumkin bo'ladi: hozirda band ayollarning 47 foizi norasmiy mehnat qiladi va ularning katta qismi statistik kuzatuvga umuman tushmaydi (M4 va M6 mezonlari).

6. Bandlik xizmatlarini mahallaga yaqinlashtirish. Ish qidirayotgan har yuz kishidan atigi bir-ikki nafari davlat bandlik xizmatiga murojaat qiladi, chunki tuman markaziga borish vaqt va xarajat talab qiladi. Xizmatlarni mahalla darajasida joylashtirish va ularni raqamli platformadagi yagona murojaat nuqtasi bilan bog'lash ushbu masofani qisqartiradi. 2026 yilda 1 mln norasmiy ish o'rnini qonuniylashtirish vazifasining qo'yilgani [7] ushbu yo'nalishning dolzarbligini tasdiqlaydi (M5 mezon).

7. Natijani qayta o'lchash tizimini joriy etish. Norasmiy bandlikni kamaytirish natijalari M1–M6 mezonlari asosida hududiy indeks orqali baholanishi, ko'rilgan choradan keyin esa 6 va 12 oyda qayta o'lchanishi kerak. Bir martalik ro'yxatdan o'tish bilan barqaror rasmiy bandlik o'rtasidagi farq aynan shu takroriy o'lchovda ko'rinadi: agar shaxs 12 oydan keyin ham rasmiy band bo'lib qolsa, natija haqiqiy; aks holda u qog'ozdagi ko'rsatkich bo'lib qolaveradi.

Umuman olganda, norasmiy bandlikni kamaytirish siyosatining yakuniy natijasini ro'yxatdan o'tganlar soni bilan o'lchash to'g'ri emas. Haqiqiy natija - rasmiy mehnatga o'tgan, daromadi to'liq qayd etilgan, ijtimoiy va mehnat huquqlari amalda ta'minlangan hamda erishilgan maqomini uzoq muddat saqlab qolayotgan qishloq aholisi ulushining oshishidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. International Labour Organization. (2023). Resolution concerning statistics on the informal economy. 21st International Conference of Labour Statisticians. Geneva: ILO. <https://www.ilo.org/resource/record-decisions/resolution-concerning-statistics-informal-economy>

2. UNDP, Center for Economic Research and Reforms, & Central Bank of the Republic of Uzbekistan. (2025). Informal employment in Uzbekistan: Analytical report. Tashkent. https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2025-10/report_informal_economy_eng.pdf

3. International Labour Organization. (2023). Transition to formality: Impact of the Monotax scheme in Uruguay. Geneva: ILO. <https://www.ilo.org/resource/news/transition-formality-impact-monotax-scheme-uruguay>

4. OECD. (2018). Connecting people with jobs: Towards better social and employment security in Korea. Paris: OECD Publishing. https://www.oecd.org/en/publications/connecting-people-with-jobs-towards-better-social-and-employment-security-in-korea_9789264288256-en.html

5. Gazeta.uz. (2025, 30-iyul). O'zbekistonda ko'rinmas iqtisodiyot birinchi yarim yillikda YalMning 8 foizigacha pasaydi. <https://www.gazeta.uz/uz/2025/07/30/unobserved-economy/>

6. Gazeta.uz. (2025, 23-avgust). O'zbekistonda kambag'allik: raqamlar, tendensiyalar va muammolar. <https://www.gazeta.uz/uz/2025/08/23/poverty/>

7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2026-yil 5-fevraldagi "2026-yilda hududlarni yangicha yondashuvlar asosida rivojlantirish orqali aholi daromadini oshirish,

barqaror ish o‘rinlarini yaratish hamda kambag‘allikni qisqartirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-49-son qarori. <https://lex.uz/docs/8038302>

8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 30-avgustdagi "Norasmiy bandlik ulushini qisqartirish hamda mehnat resurslari balansini zamonaviy yondashuvlar asosida shakllantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-366-son qarori. <https://lex.uz/docs/6179326>

9. La Porta, R., & Shleifer, A. (2014). Informality and development. *Journal of Economic Perspectives*, 28(3), 109–126. <https://doi.org/10.1257/jep.28.3.109>

10. Ulysea, G. (2020). Informality: Causes and consequences for development. *Annual Review of Economics*, 12, 525–546. <https://doi.org/10.1146/annurev-economics-082119-121914>

11. Bruhn, M., & McKenzie, D. (2014). Entry regulation and formalization of microenterprises in developing countries. *World Bank Research Observer*, 29(2), 186–201. <https://academic.oup.com/wbro/article/29/2/186/1631296>

12. Floridi, A., Demena, B. A., & Wagner, N. (2020). Shedding light on the shadows of informality: A meta-analysis of formalization interventions targeted at informal firms. *Labour Economics*, 67, 101925. <https://doi.org/10.1016/j.labeco.2020.101925>

13. Дубравская, Э. И. (2022). Статистическое исследование неформальной занятости в регионах Российской Федерации: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.12. Москва: РЭУ им. Г. В. Плеханова. 251 с.

14. Tagaev, B. E. (2020). Regulating informal employment in Uzbekistan in conditions of economy modernization. *Vestnik of the Plekhanov Russian University of Economics*, (2), 74–84. <https://doi.org/10.21686/2413-2829-2020-2-74-84>

15. Umarova, G. T. (2025). O‘zini o‘zi ish bilan band qilish aholi bandligini oshirish mezoni sifatida. *Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil*, 3(3), 380–385. <https://doi.org/10.60078/2992-877X-2025-vol3-iss3-pp380-385>

16. Gazeta.uz. (2025, 18-avgust). 2025-yil birinchi yarmida O‘zbekistonda ishsizlik darajasi 5,1 foizgacha pasaydi. <https://www.gazeta.uz/uz/2025/08/18/ishsizlik/>